

И Н Ф О Р М А Ц И Ј А
о реализацији пројекта „ Здравствено васпитање о
репродуктивном здрављу“

Циљ информације је упознавање са пројектом „ Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“, његовим конкретним активностима и начином реализације, чији је крајњи циљ показатељ неопходности увођења садржаја у наставни или изборни школски предмет који би се бавио овом материјом, као неопходне мере превенције полно преносивих болести, малолетничких трудноћа и подизања свести о значају знања из области репродуктивног здравља као и сегмента који се тичу психолошких аспеката из ове области.

УВОД

Здравље представља сложен динамички феномен који се може дефинисати на више начина – као недостатак болести, недостатак способности и поремећене функције, резултат хармоничних односа са околином, стање равнотеже на свим нивоима, продукт одговорног и здравог начина живота, услов или неопходност за обављање свакодневног живота и потенцијал за самоостварење. Многе од дефиниција здравља имају осим медицинске и филозофску, психолошку, социјалну и економску димензију.

Некада је здравље било дефинисано: „Здравље је стање потпуног физичког, психичког и социјалног благостања, а не само одсуство болести и способности”. Касније је ова дефиниција проширена, тако да је нова дефиниција здравља према Светској здравственој организацији: „Здравље је мултидимензиони феномен динамичне равнотеже у коме се однос између индивидуе и њене околине, како социјалне тако и физичке, мора схватити као интегралан (целовит)”.

Током последњих деценија, све се више говори о здравим стилевима живота и истиче се значај интеракције „здрав појединац у здравом и безбедном окружењу”. Овакав приступ подразумева и диспозицију појединца да на исправан начин вреднује важност здравља и здравог начина живота и у складу с тим предузима одређене акције, односно формира понашање које води здрављу. Здравље је предуслов за срећу, испољавање креативних потенцијала личности и самореализацију. У савременом концепту здравих стилова живота, здравље је и само по себи циљ. Наше основне потребе можемо реализовати и самим тим водити испуњен и срећан живот само ако смо здрави.

Као један од пет кључних аспеката здравља младих је репродуктивно здравље. Због великог броја проблема младих у овој области као што су полно преносиве болести и повећање броја прекида нежељених трудноћа у АП Војводини, појавила се потреба да се млади ближе упознају са основним појмовима из ове области, како би ново знање применили на свој свакодневни живот. Покрајински секретаријат за спорт и омладину је у области здравља кроз реализацију Акционог плана политике за младе у АП Војводини подржавао пројекте из области репродуктивног здравља. С обзиром да су пројекте водила удружења младих и за младе, појавила се потреба да се сва стручна знања обједине и систематизују у јединствени пројекат, који би водили стручњаци у овој области. На тај начин пројекат „Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“ кроз сарадњу здравствених институција које раде са младима, покрајинских секретаријата и средњих школа у АП Војводини добија већи значај.

Према дефиницији Светске здравствене организације, репродуктивно здравље је стање физичког, менталног и социјалног благостања у свим областима везаним за репродуктивни систем, у свим фазама живота. Репродуктивно здравље подразумева да су људи у могућности да имају задовољавајући и безбедан полни живот и способност да имају потомство, као и слободу да одлуче да ли ће га имати, када и колико често.

Саставни део овога је и право мушкараца и жена да буду информисани, да имају приступ безбедним, ефективним, доступним и прихватљивим методама планирања породице по свом избору, и право на адекватне услуге здравствене заштите који жени омогућавају безбедну трудноћу и порођај.

Репродуктивна здравствена заштита је скуп метода, техника и услуга које доприносе репродуктивном здрављу и добробити кроз спречавање и решавање репродуктивних здравствених проблема. У то спада и сексуално здравље чија је сврха унапређење квалитета живота и личних веза, а не само саветовање и заштита везана за репродукцију и полно преносиве инфекције.

Циљ пројекта

Општи циљ пројекта који је остварен је да се кроз реализацију активности пројекта допринесе унапређењу знања, ставова и понашања средњошколске омладине (узраста 2. разреда) у 72 средње школе у АП Војводини у области репродуктивног здравља, о репродуктивном и сексуалном здрављу, применом континуираног мониторинга и завршне евалуације знања, ставова и понашања средњошколаца који су учествовали у пројекту, након примене претходно-евалуираног, ваннаставног, здравствено-васпитног програма и социјално-маркетиншке интервенције у заједници.

Остварени су и специфични циљеви пројекта:

- 1) Током школске 2015/16. године примењен је претходно-евалуиран, ваннаставни, здравствено-васпитни програм о репродуктивном здрављу међу 6462 опредељена ученика узраста 16-17 година, у 72 пријављене средње школе/гимназије у АП Војводини, од стране 110 едукатора који су одабрани на конкурс који је независно од Института за јавно здравље Војводине (у даљем тексту ИЗЈЗВ) спровео Покрајински секретаријат за спорт и омладину АП Војводине,
- 2) Праћена је и документована ефективност ваннаставног, здравствено-васпитног програма о репродуктивном здрављу међу опредељеним ученицима узраста 16-17 година у средњим школама/гимназијама у АП Војводини, током школске 2015/16. године;
- 3) Организацијом стручног симпозијума упознате су релевантне институције и појединци са стандардима сексуалног образовања у свету и резултатима пројекта: „Ваннаставна едукација *Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу средњошколаца у Војводини у шк. 2014/15. г*“ и мотивисани за пружање јавне подршке програмима у сфери сексуалног образовања;
- 4) Повећана је осетљивост становништва АП Војводине за потребу унапређења знања, ставова и понашања у вези са репродуктивним и сексуалним здрављем код младих, путем социјално-маркетиншке интервенције у заједници.

Активности реализоване у оквиру пројект²

Формирање радне групе за припрему и израду плана и програма ваннаставне активности и приручника

Радна група за припрему пројекта, израду плана ваннаставне активности и приручника, формирана је од стручњака из области гинекологије, урологије, психологије, епидемиологије, социјалне медицине и омладинског рада. Тим за израду приручника у сарадњи са Институтом за јавно здравље Војводине водиле су: проф.др Александра Капамација, проф.др Марија Зотовић, доц. др Снежана Укропина, проф. др Душанка Довановачки и др Лида Туро. Едукатори су одабрани на јавном позиву за студенте завршних година медицине и психологије.

Израда плана стручног симпозијума „Сексуално образовање и унапређење репродуктивног здравља“

У периоду јул-август 2015. године ангажовани су спољни сарадници ИЗЈЗВ и сачињен програм стручног симпозијума са називом тема и предавача, сатницом, местом, временом одржавања. Програм едукације едукатора је акредитован код Здравственог савета Србије за здравствене раднике (лекаре, фармацеуте, медицинске сестре), запослене у образовању (професори разредне наставе, психолози и педагози), наставнике филозофских факултета, психологе, педагоге, социологе и новинаре, одлуком 153-02-2580/2015-01, од 16.08.2015. године, под бројем А-1-1869/15 у Збирној табели Лекарске коморе Србије. Програмска шема симпозијума саставни је део пријавног обрасца за акредитацију симпозијума код Здравственог савета Србије.

Организација едукације едукатора за извођење ваннаставне едукације „Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“

У периоду 1. август- 8. септембар 2015. године сачињен је програм едукације едукатора са називом тема, предавача, местом (ИЗЈЗВ), временом и начином одржавања (10 и 11. септембар – теоријски део обуке; 12, 13, 19 и 20. септембар – практични део обуке; рад у 2 групе).

Едукација едукатора за извођење ваннаставне едукације Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу

До краја септембра 2015. године 100 едукатора завршило је 6 часова теоријске и 12 часова практичне обуке у Институту за јавно здравље Војводине. Верификационе листе са потписима едукатора који су учествовали на едукацији.

Организација и учешће на стручном симпозијуму: „Сексуално образовање и унапређење репродуктивног здравља“

Стручни симпозијум „Сексуално образовање и унапређење репродуктивног здравља“ одржан је 26.09.2015. године, у великој сали Скупштине АП Војводине, уз присуство 233 учесника (125 здравствених радника и 108 нездравствених радника) - представника релевантних институција и појединаца.

Организација и спровођење преинтервентног анкетања

Протокол преинтервентног и постинтервентног анкетања одобрен од стране Етичког одбора ИЗЈЗВ. Спроведено је преинтервентно анкетање свих ученика до почетка октобра 2015. године.

Обрада резултата преинтервентног анкетирања

До краја новембра 2015. године статистички су обрађени резултати преинтервентног анкетирања ученика који су учествовали у ваннаставној едукацији (подаци су саставни део Прилога 7).

Координација ваннаставне едукације

Од октобра 2015. године до половине маја 2016. године континуирано је спровођена координација примене програма ваннаставне едукације, за више од 6000 ученика узраста 2. разреда, у 72 средње школа у АП Војводини.

Унапређење услова за здравствено-васпитни рад у Институту за јавно здравље Војводине/ИЗЈЗВ

У периоду август 2015 – јул 2016. године унапређени су материјални ресурси за здравствено-васпитни рад у ИЗЈЗВ (аудио-визуелна опрема, архивски капацитети, рачунари, опрема за одржавање микроклиматских услова, канцеларијски материјал) набавком: 2 лап-топ рачунара, 1 видео-бима, 1 пројекционог платна, 4 расхладна уређаја, опреме за реновирање и намештаја за здравствено-васпитни кабинет.

Припрема и мониторинг ваннаставне едукације

Сви едукатори достављали су мониторинг извештаје и учествовали на координативним састанцима са особом задуженом за мониторинг из ИЗЈЗВ.

Основне активности мониторинг сараднице су биле: Учествовање у организацији обуке за едукаторе; Прикупљање података о едукаторима, разредима, распоредима часова и прављење различитих спискова; Учествовање у организацији симпозијума "Сексуално образовање и унапређење репродуктивног здравља"; Учествовање у организовању дистрибуције приручника за ученике; Консултативни и информативни телефонски позиви (едукатори, Покрајински секретаријат за спорт и омладину, директори школа): у просеку и апроксимативно 2 позива дневно од почетка пројекта (у неким периодима ниједан, а у неким и по 10 дневно; Слање консултативних и информативних мејлова едукаторима и школама: послато најмање 553 мејлова у току спровођења пројекта. За потребе пројекта отворена је електонска пошта. Прикупљање и прегледање месечних мониторинг извештаја (на крају сваког месеца сваки едукатор је имао обавезу да пошаље извештаје за сваку радионицу посебно која је спроведена у текућем месецу); Комуникација са радном групом: консултовање целе Стручне радне групе или појединих чланова у вези са питањима едукатора; Извештавање радне групе о току пројекта; Припремљен извештај након завршетка првог полугодишта; Администрација Фејсбук групе „Репродуктивно здравље АПВ“. Група броји 81 члана (едукатора). Од укупно 65 објава (објављених од стране мониторинг сараднице и едукатора) 49 се тичало размене искустава и мултимедијалних едукативних садржаја, док се 16 тичало распитивања едукатора у вези са исплатом и кашњењем исплата новчаних средстава пројекта; Мониторинг састанци: већина општина је обухваћена мониторинг састанцима. Они су одржавани у једној од школа у одређеном граду или општини, а едукатори из осталих школа су позивани да присуствују састанку. Едукатори из мањих општина су долазили на састанак у оближње веће општине. Присуство састанцима пројектног тима и други текући послови.

Закључци и препоруке мониторинг тима

Основни закључци и препоруке након извршеног мониторинга су: Ваннаставна едукација о репродуктивном здрављу наилази на веома позитивну оцену едукатора и ученика у односу на садржај, метод рада и искуство; Едукатори примећују унапређење знања и вештина код ученика; Едукација има позитиван ефекат на лични и професионални развој едукатора; Важно је прилагодити редослед радионица у завиности од динамике и отворености ученика у одељењу. Уколико су ученици већим делом повучени и стидљиви боље је почети са темама као што је комуникација, док у одељењима у којима су ученици отворенији боље је одмах почети са темама које су директније повезане са сексуалношћу; За најбоље резултате важно је прилагодити метод рада специфичној групној динамици сваког одељења, као и досадашњим искуствима ученика са сродним предметима (биологија, психологија и грађанско васпитање), те је флексибилност едукатора у спровођењу ове врсте едукације једна од значајних врлина; Како би се теме које се тичу комуникације спровеле са већим степеном успешности потребна је опсежнија едукација едукатора из ове области.

Организација и спровођење постинтервентног (евалуационог) анкетања

У периоду мај-јун 2016. године спроведено је постинтервентно (евалуационо) анкетање свих ученика који су припадали разредима из којих су се добровољно одређивали за учешће у програму ваннаставне едукације о репродуктивном здрављу.

Обрада резултата постинтервентног (евалуационог) анкетања

У току јуна и јула 2016. године спроведен је унос података у електронску базу података и статистички су обрађени резултати евалуационог анкетања ученика и урађена компаративна анализа (*пролог 1-Истраживање*).

Организација ваннаставне активности

У школској 2015/2016. години, у пројекту “Ваннаставна едукација: Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу средњошколаца у Војводини“ учествовале су 72 школе (гимназије, медицинске и средње стручне школе) и 113 едукатора. Од тог броја 43 едукатора су спроводили едукацију први пут док су остали едукатори учествовали и у прошлим циклусима спровођења пројекта. Едукатори су или запослени у школама или ангажовани као спољни сарадници, а чине их психолози, педагози, биолози, социолози, лекари, струковне медицинске сестре, професори књижевности, професори физичке културе и професори економске групе предмета.

Задатак едукатора је био да спроведу ваннаставну едукацију Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу коју чини 14 радионица које обухватају различите аспекте сексуалног и репродуктивног здравља (називе радионица погледати у Табели бр.2), као и да администрирају анкетни упитник пре и након извођења едукације у одабраним одељењима.

Едукатори су добили упутство да едукацију спроведу у најмање 2 одељења других разреда средњих школа. Највећи број едукатора је спроводио едукацију у 2 одељења, затим у 3 и 4 одељења, док је неколико едукатора спроводило едукацију у 5 одељења (едукаторски парови у Гимназији „Исидора Секулић“ у Новом Саду и Медицинској школи "Стевица Јовановић" у Панчеву), а у једној школи едукаторка је спроводила радионице у 8 одељења (Средња стручна школа „4. јули“, Врбас).

У 15 школа радионице је спроводио едукаторски пар док су у осталим школама едукатори самостално спроводили радионице.

Укупан број ученика (према почетној пријави едукатора) у одељењима која су изабрана за учешће износио је 6385.

За потребе спровођења мониторинга пројекта, ангажована је 1 сарадница, дипломирани психолог. Едукатори су имали на располагању телефонске консултације и консултације путем електронске поште у периоду између јула 2015. и јула 2016. године.

Такође, организоване су мониторинг посете већини општина укључених у пројекат.

Едукатори су имали обавезу да попуњавају месечне извештаје за све радионице спроведене у току текућег месеца тако што су попуњавали онлајн формуларе у виду Google докумената за сваку радионицу засебно.

У свим школама се едукација одвијала неометано. У појединим случајевима је дошло до замене одељења услед незаинтересованости ученика.

Примећено је да су школе, које су учесовале у пројекту и претходних година, ефикасније спроводиле пројекат односно, у првом полугодишту је спроведен већи број радионица у односу на школе које први пут учествују.

Све школе су спровеле ваннаставну едукацију у предвиђеном року, као и анкетно истраживање пре и након спровођења радионица.

Највиша посећеност је на првој радионици (према извештајима едукатора), након чега бележи благи пад, али је увек изнад 69%. Посећеност је виша на почетку првог, као и другог полугодишта, док благо опада како се ближи крај првог односно другог полугодишта.

Табела – Процент посећености по радионицама

Радионица	Процент посећености
1. Уводна радионица. Шта је здравље?	77,58%
2. Пубертет	72,69%
3. Анатомија полних органа	75,51%
4. Сексуалност 1	72,43%
5. Сексуалност 2	69,80%
6. Комуникација 1	69,61%
7. Комуникација 2	70,06%
8. Трудноћа, порођај, абортус	71,50%
9. Сексуално преносиве инфекције и ХИВ	73,95 %
10. Контрацепција 1. Планирање породице	71,42%
11. Контрацепција 2. Правилна употреба кондома	72,80%
12. Гинеколог, уролог, педијатар, психолог	70,14 %
13. Ризична понашања	69,04%
14. Родна питања и људска права	69,84%

На питање “Узимајући у обзир све наведене аспекте (У којој мери је садржај радионице био прилагођен узрасту ученика? У којој мери је садржај радионице био занимљив ученицима? У којој мери је метод рада (избор вежби, њихов след и уклопљеност) одговарао садржају радионице? Сат и по времена је било довољно да се обраде сви садржаји радионице) **Ваша генерална оцена радионице је (од 1 до 5):”** едукатори су давали веома високе оцене. Просечне оцене едукатора за сваку радионицу су веома високе, а крећу се у опсегу од 4,45 (7. радионица, *Комуникација II*) до 4,84 (9. радионица *Сексуално преносиве инфекције и ХИВ*, 10. радионица *Контрацепција 1* и 11. *Контрацепција 2*). Оно што је било фрустрирајуће за едукаторе јесте што су се ученици разреда који нису укључени у пројекат осетили неоправдано ускраћеним за овакве садржаје.

Ефекти едукације

Ефекти едукације одређени су истраживањем које је спроведено пре почетка едукације и након завршене едукације. Резултати су упоређени и на тај начин су одређени ефекти спроведене едукације. (*пролог 1-Истраживање*) Ниво знања ученика био је статистички значајно већи после примене интервентног програма „Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“. На скали од 0 до 23 бодова, ученици су просечно постигли повећање од око 4,78 бода (са 7,26 на 12,04 бодова).

Више од половине ученика (54,5%) одговорили су тачно на више од 50% питања (12 бодова или више од максималних 23), што је значајно већи број у односу на преинтервентно анкетирање (11,0%).

3. Скор знања ученика о сексуалном здрављу био је статистички значајно већи код ученика који:

- су женског пола,
- социоекономско стање процењују као просечно у односу на оне који га процењују као добро или лоше,
- имају врло добар и одличан успех на крају претходне школске године у односу на оне са лошијим успехом,
- имају оца или мајку са вишим нивоом образовања,
- нису имали искуство партнерске везе дуже од 3 месеца,
- нису имали сексуално искуство,
- су непушачи и
- никада нису у некој прилици попили 5 или више алкохолних пића.

Нема статистички значајне разлике у уделу сексуално активних ученика на почетку (24,2%) и крају програма (27,2%) нити између ученика који су учествовали у интервентном програму (30,6%) у односу на оне који нису учествовали (30,5%).

Пропорција ученика који практикују ризична понашања која се могу одразити на сексуално и репродуктивно здравље (пушење, пијење већих количина алкохола и злоупотреба дрога) перзистира и повећава се током интервентног периода.

Повећала се пропорција ученика који имају позитивне ставове о аутономности одлука у партнерским односима, али још увек остају наглашене разлике у корист женског пола и ученика са бољим успехом у школи.

РЕЗИМЕ

У школској 2015/2016. години, у пројекту “Ваннаставна едукација: Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу средњошколаца у Војводини“ учествовале су 72 средње школе (гимназије, медицинске и средње стручне школе) и 113 едукатора. Укупан број ученика у одељењима која су изабрана за учешће износио је 6385. Израђен је Програм ваннаставне активности и едукативни приручник за наставу „Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“.

Остварени резултати су:

- повећан степен нивоа знања ученика о различитим аспектима репродуктивног и сексуалног здравља ;
- повећане комуникацијске вештине код ученика. Приметно је слободније изражавање ученика о темама које се тичу сексуалности на крају у односу на почетак едукације; слободније и аргументованије износе ставове и мишљење (и на осталим часовима, а не само на радионицама) у односу на ученике који не похађају радионице;
- повећање капацитета ученика код обраћања за помоћ, приликом проблема у вези са партнерским односима (ученици су често индивидуално консултовали едукаторе у случају дилеме или проблема, па чак и они ученици који нису похађали радионице) ;
- позитиван утицај на лични и професионални развој самих едукатора : едукатори извештавају да сада и у редовној настави користе принципе радионичарског рада, као и да им ова нова улога едукатора омогућила да више уживају у свом раду и да боље упознају своје ученике и да их сагледају из другачије перспективе;

Ефекти програма су пре свега садржани у :

- свеобухватном садржају програма који укључује теме из области промоције здравља, здравственог васпитања, демографије, развојне психологије, комуникологије, гинекологије и опстетриције, дечије урологије, епидемиологије, социјалне медицине, људских права,
  - начин обуке професора разредне наставе, психолога и педагога за његову примену (1 дан теоријске обуке и 2 дана практичне обуке са евалуацијом),
  - структури програма (14 једнопочасовних радионица) и начин рада (интерактивно, на учеснике-оријентисано-учење),
  - израђеном пратећем рецензираном приручнику (195 страна)) за учеснике, речнику (са више од 200 појмова) и приручнику за вођење радионица од стране професионалаца (са детаљним описом циљева сваке радионице, методике рада, сатнице, потребних средстава и радних листова),
  - ученици су добили добру основу за стицање знања, формирање правилних ставова, измену предрасуда и савладавање животних вештина значајних за очување и унапређење сексуалног и репродуктивног здравља младих и, што је најважније, оспособити их да у будућности правилно користе услуге здравствене и психолошке заштите, мотивисати их за доживотну бригу о сопственом општем здрављу (нарочито сексуалном и репродуктивном) и сличним потребама својих партнера/-ки и породице.
- Пројекат „Здравствено васпитање о репродуктивном здрављу“ , трећу годину за редом, недвосмислено је показао да млади у млађем средњошколском периоду имају наглашену потребу стицања знања, ставова и вештина значајних за очување и унапређење сексуалног и репродуктивног здравља и да у том погледу обучени професори, психолози и педагози, применом претходно-евалуираног здравствено-васпитног програма (који се ослања на искуства сличних програма СЗО, UNDP-а и УНИЦЕФ-а), могу значајно задовољити ове потребе.